

Кириченко В.В. Відповідальність як особистісна цінність у структурі професійної ідентичності творчо обдарованого працівника / Кириченко Віктор Васильович. – К.: «Інформаційні системи», 2011. – С.142-147.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНА ЦІННІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТВОРЧО ОБДАРОВАНОГО ПРАЦІВНИКА

Кириченко Віктор Васильович

*викладач кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

В статье делается попытка проанализировать место ценностного сознания в процессе регуляции профессионально деятельности. Представляются результаты исследования развития ценностного сознания творчески одаренного и обычного рабочего. На материале сравнительного анализа факторно-самантического поля исследуемых объясняются отличия происхождения, развития и регуляторных функций ценностного конструкта «ответственности». Делается попытка определить его место в структуре профессиональной идентичности рабочего.

The article attempts to analyze the place of value consciousness in the regulation of professional activity. Presented results of a study of value consciousness creatively gifted and ordinary worker. On the material of the comparative analysis of the value of the field study explains the differences of origin, development and regulatory functions of the value of the construct of «responsibility». Attempts to define his place in the professional identity of the worker.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Нормативна регуляція професійної діяльності працівника та його взаємодія з іншими суб'єктами виробничих відносин базується на ціннісних мета утвореннях, які з'являються у нашій свідомості у результаті інтериоризації соціальних норм, очікувань, рольових патернів

поведінки. Працівник, виконуючи професійну діяльність, включаючись у систему соціальних відносин, зобов'язується виробляти продукт, який буде корисним для інших. Ціннісний імператив відповідальності формується у процесі соціалізації як базовий компонент системи регуляції діяльності будь якого члена суспільства. Зовнішня декларація «відповідальності» як особистісної цінності на різних етапах професійного розвитку (і не лише професійного) є обов'язковим елементом передачі професійного досвіду, атрибутом, що супроводжує процесуальний бік діяльності працівника. Між членами суспільства утворюється особливий вид міжособистісних відносин, які можна означити як «взаємовідповідальність». Т.Парсон розуміє під професією «категорію ролі, що заснована на досконалому володінні і довірчій відповідальності за будь-яку важливу частину культурної традиції суспільства, включаючи відповідальність за її збереження та майбутній розвиток» [цит. за 7]. Відповідальності як особистісна цінність у професійному середовищі стає предметом психологічних досліджень з початком бурхливого науково-технічного розвитку.

Аналіз досліджень О.М. Борисової, Є.О. Клімова, Г.М. Кочетова, М.С. Пряжнікова, В.Г.Струмліна, В.О. Ядова наштовхнув нас на думку про те, що різні види професійної діяльності вимагають різного виду відповідальності у своїх носіїв. На думку Ю.Я. Голиков у процесі НТП створюються нові небезпечні технології, тому на сьогодні гострою є проблема відповідальності працівника який ними користується перед суспільством [1]. Особливо це стосуються носіїв професій, які характеризуються, за класифікацією професії на основі показника самостійності працівника у роботі В.Г.Струмліна, високим ступенем самостійності та варіативності виконання завдання [5]. З іншого боку і у професіях, де трудові дії є автоматизованими чи напівавтоматизованими, можливе використання творчої діяльності, яка, які у творчих видах професій, вимагатиме від працівника особистої відповідальності за результат праці.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Опираючись на методологію суб'єктно-ціннісного аналізу ми

дійшли висновку, що цінності у свідомості суб'єкта праці можуть мати різну природу походження а отже по різному здійснювати регуляцію професійної діяльності. Соціалізовані цінності культурного середовища, що існують у формі декларативних утворень здійснюють загальну регуляцію діяльності та міжособистісних стосунків, вони діють як зовнішні норми та правила. Цінності, пов'язані з життєвою історією працівника, з конкретними вміннями та здібностями, регулюють професійну діяльність на рівні внутрішніх переконань та реалізуються у вчинкових актах у яких суб'єкт професійної діяльності завжди намагається знаходитися над ситуацією. На думку Л.Б.Шнейдер «професійна ідентичність передбачає функціональну та екзистенційну відповідність людини у професії, яке включає в себе розуміння своєї професії, прийняття себе у професії, вміння гарно виконувати свої професійні функції» [6, С.156].

Ціннісна регуляція діяльності за визначенням О.Л.Музики, може здійснюватися у двох видах: ситуаційному та життєво-ціннісному [3]. Життєво-ціннісна регуляція базується на суб'єктних цінностях людини, а тому тісно пов'язана з її здібностями, життєвою історією. Однією з ознак суб'єктних цінностей є здатність до внутрішньої регуляції поведінки. У творчо обдарованого працівника відповідальність як ціннісне утворення перетворюється з зовнішнього декларованого культурою та середовища регулятора на внутрішню мірило оцінки власної поведінки та діяльності інших працівників. Однією з вимог будь-якої професії до творчо обдарованого працівника – нести відповідальність за свою діяльність не на рівні деякого знеособленого «ми», а як конкретне «Я». Результати досліджень А.Л.Слободського показали, що відповідальність як інтегральна властивість особистості проявляється у різних ситуаціях по різному і має значення у конкретних ситуаціях [4]. Творчо обдарований працівник як суб'єкт професійної діяльності, який за рахунок внутрішніх ресурсів, знаходиться над ситуацією, орієнтується не на її умови а на власне ставлення до неї, внутрішнє бачення себе у ній.

Основна мета статті. У роботі ми спробуємо визначити відмінності «відповідальності» як особистісної цінності у творчо обдарованих працівників та пересічних працівників, що дасть можливість, у подальшому, визначити відмінності становлення їх професійної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провівши ряд досліджень розвитку ціннісної свідомості працівників за МВЦС О.Л.Музики [2], ми дійшли висновку, що «відповідальність» як особистісна цінність існує у свідомості більшості людей. Нормою нашого культурно-історичного середовища бути відповідальним та очікувати відповідальності від інших.

Ми визначили відмінності існування відповідальності, які можуть пояснити відмінності становлення та розвитку працівників. У творчо обдарованих досліджуваних «відповідальність» тісно пов'язана з іншими ціннісними утвореннями, які позначають конкретні уміння працівника. Відповідальність є якісною ознакою трудової діяльності творчо обдарованих працівників.

У дослідженні взяли участь двоє осіб. Досліджуваний Х_1 у професійній діяльності орієнтується на зовнішні вимоги професійного середовища. За результатами біографічної бесіди виявилось, що в основному для нього важливим завжди була матеріальна винагорода та дружні стосунки з колегами. Процесуальний бік професійної діяльності досліджуваного охарактеризував, цитуючи його як «робити те, що потрібно». На запитання «Чи не хотілося йому колись на роботі діяти не так як усі?». Досліджуваний не міг визначити, навіщо це потрібно для нього.

Факторний аналіз оціночної решітки досліджуваного Х_1 було виділив 4 фактори. Перший фактор описує 29,5% масиву даних, другий фактор – 20,8%, третій фактор – 16,6%, четвертий – 12,3. До першого фактору увійшли такі конструкти: «терпимість» (факторна вага – 0,81), «відповідальність» (-0,84), «життєва мудрість» (0,72), «артистизм» (-0,86). До другого фактору увійшли такі конструкти: «цілеспрямованість» (0,78), «уміння допомогти» (0,94), «упевненість у собі» (0,91), «професіоналізм» (0,71). Третій фактор – «допитливість» (0,76), «уміння допомогти» (0,87), «розуміння» (-0,79). До

четвертого фактору увійшли конструкти: «оптимізм» (-0,88) та «педантичність» (-0,92).

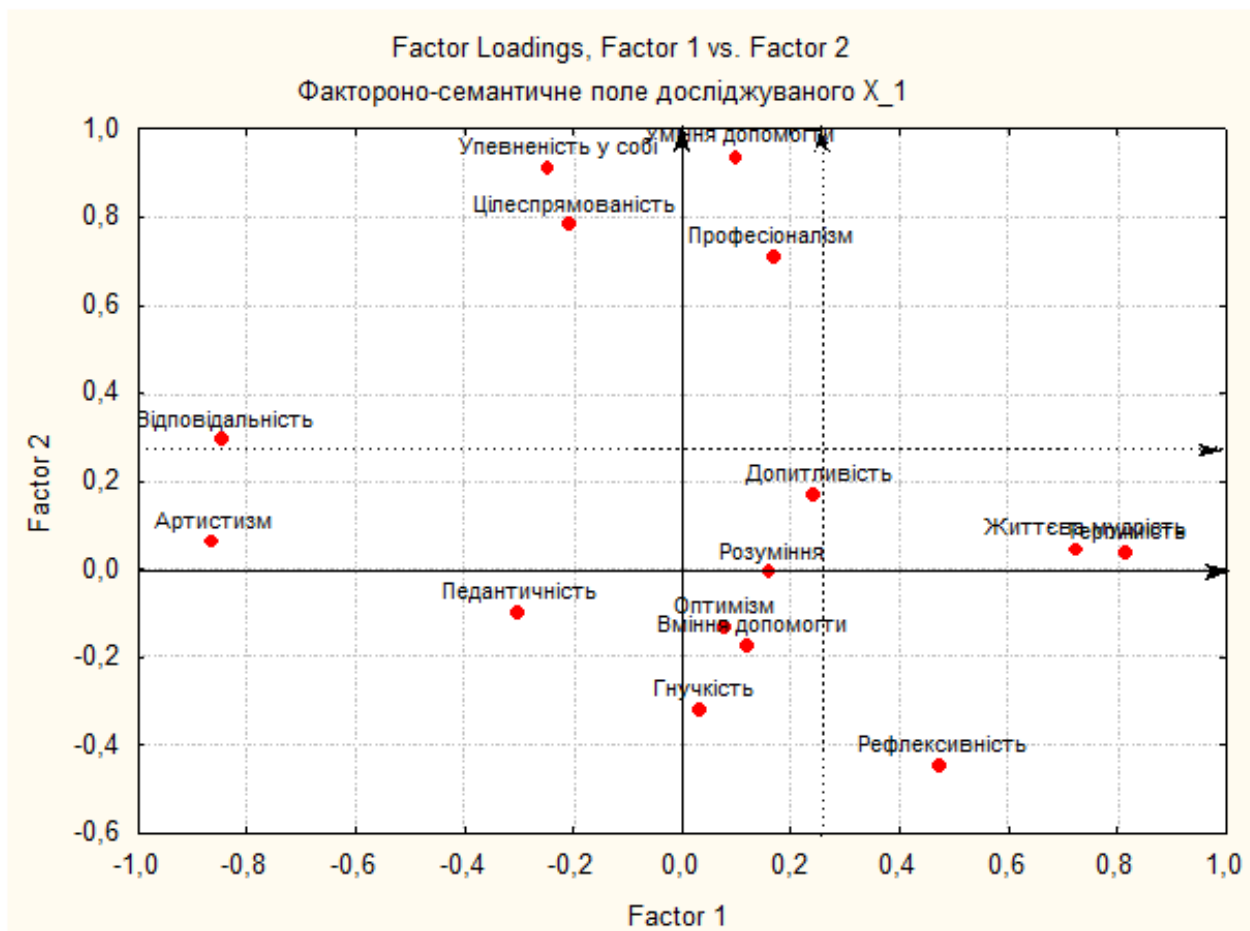

Рис.1. Факторно-семантичне поле досліджуваного X_1.

На факторно-семантичному полі ціннісної свідомості досліджуваного ми бачимо, що конструкт «відповідальності» не має тісного зв'язку з іншими ціннісними утвореннями (Рис.1). Жоден з факторів не має домінуючої переваги; конструкти, згенеровані досліджуванним, мають абстрактне значення. На факторно-семантичному полі ми бачимо, що у досліджуваного низький кореляційний зв'язок «професіоналізму» та «відповідальності».

Досліджуваній X_2 притаманні ознаки творчо-обдарованого працівника, вона вирізняється високим рівнем суб'єктної активності, особливо у ситуаціях, які для неї є важливими. Вона визнає, що у професійній діяльності прагне до унікальності, неповторності. Проте у інших ситуаціях – це для неї не важливо.

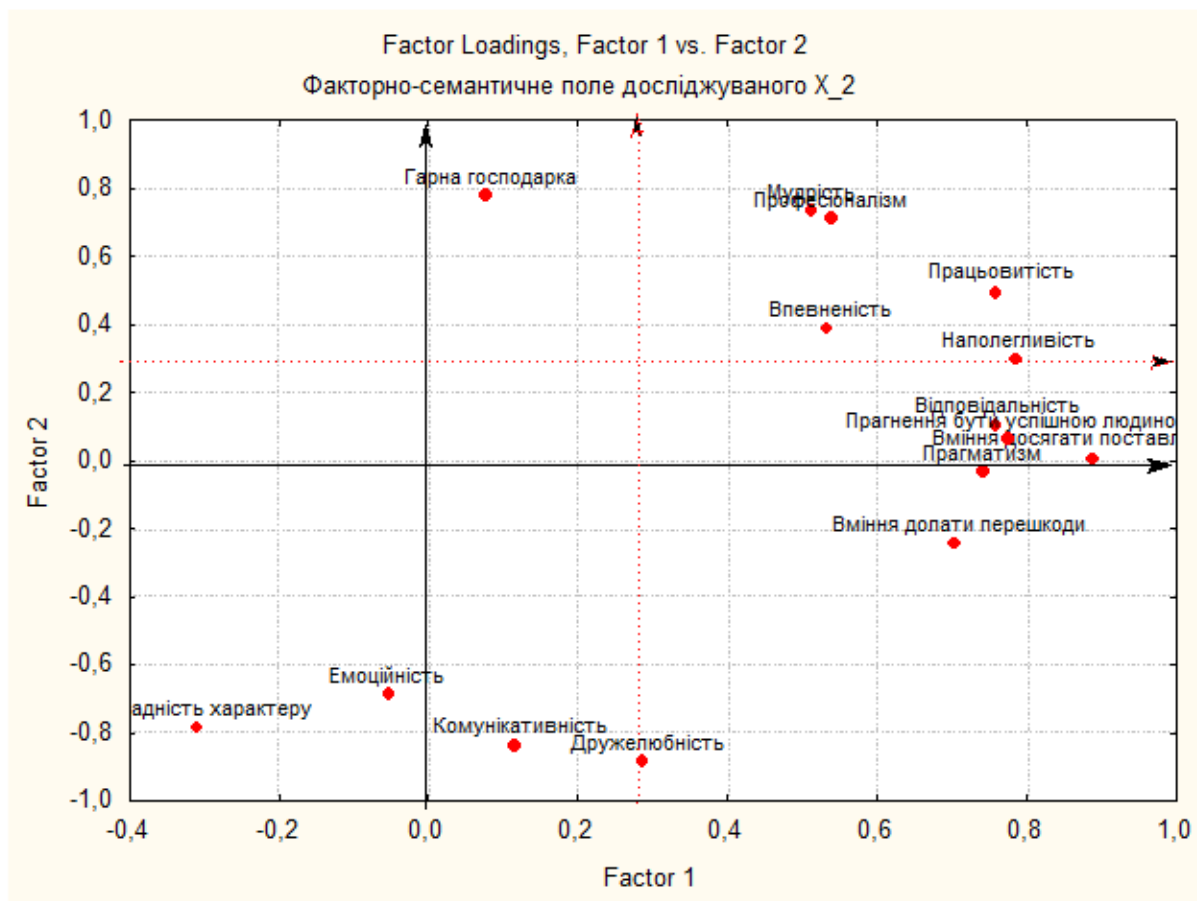

Рис.2. Факторно-семантичне поле досліджуваного X₂.

При обробці оціночної решітки досліджуваної X₂ було виділено 2 фактори. Перший фактор описує 43,5% масиву даних, другий – 23,1%. До першого фактору увійшли такі конструкти: «вміння досягати поставленої мети» (0,88), «працьовитість» (0,75), «відповідальність» (0,75), «вміння долати перешкоди» (0,7), «наполегливість» (0,78), «прагнення бути успішною людиною» (0,77), «прагматизм» (0,73). До другого фактору увійшли такі конструкти: «мудрість» (0,73), «професіоналізм» (0,71), «гарна господарка» (0,78), «комуникативність» (-0,83), «складність характеру» (-0,78), «дружелюбність» (-0,88). До суб'єктних цінностей особистості за результатами реконструкції ціннісного простору досліджуваної увійшли конструкти: «професіоналізм», «працьовитість», «впевненість», «наполегливість» (Рис.2). Конструкт «відповідальності» тісно пов'язаний з діяльними цінностями досліджуваного: «вміння долати перешкоди», «вміння досягати поставленої мети», «прагнення бути успішною людиною».

Порівняльний аналіз ціннісного розвитку творчо обдарованого та пересічного працівника дали змогу визначити, відмінності смислового наповнення та зв'язку з іншими цінностями конструкту «відповідальності». У структурі професійної ідентичності творчо обдарованої особистості «відповідальність» як особистісна цінність пов'язана з досвідом працівника, з діяльністю, яку він виконує. Творчо обдаровані працівники орієнтовані не лише на зовнішні вимоги професії, їм властива внутрішня, суб'єктна регуляція професійної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати дослідження дали змогу визначити відмінності ціннісного розвитку творчо обдарованого та пересічного працівника. Ми визначили відмінності розвитку та регуляції професійної діяльності конструкту «відповідальності». У творчо одарованого працівника цей конструкт тісно пов'язаний з діяльнісними цінностями, порівняно як у пересічного він існує як соціально-декларативне утворення, яке не має зв'язку з іншими конструктами. Ідентичність безвідповідального працівника не розгортається у часовій перспективі, такі працівники розвиваються на «достатньому для ситуації рівні».

Користуючись формулою С.Л. Рубінштейна, у структурі професійної ідентичності творчо обдарованого працівника особистісна цінність «відповідальності», існуючи на початкових етапах як культурна вимога, у процесі професійного розвитку проходить через внутрішній досвід людини, стає невід'ємною частиною її професійної ідентичності.

Література

1. Голиков Ю.Я. Проблема ответственности как теоретическое обоснование подходов к человеку и технике / Ю.Я.Голиков // Развитие идей Б.Ф.Ломова в исследованиях по психологии труда и инженерной психологии. – М.: Институт психологии РАН, 1992. – С.33-46.
2. Музика О.Л. Суб'єктно-ціннісний аналіз особистісного росту / Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія№ 12. Психологічні науки:

- Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – № 6(30). – Ч.І. – С. 137-143.
3. Музика О.Л. Ціннісна регуляція суб'єктної активності особистості / О.Л.музика /Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України /За ред. академіка С.Д.Максименка. – К.: Главник, 2005. – Вип. 26, в 4-х томах, Т. 3. – С.168-173.
  4. Слободской А.Л. О социально-психологическом аспекте ответственности в деятельности специалиста / Алексей Львович Слободской. Авт. реф. дисерт. на соиск. ученой степени канд. психол. наук. 19.00.05 – социальная психология. – Л., 1976 – 15с.
  5. Струмилин С.Г. Проблемы экономики труда / Станислав Густавович Струмилин. – М.: «Наука», 1982. – 471с.
  6. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность / Л.Б. Шнейдер. – М.: МОСУ, 2001. – 272 с.
  7. Ядов В.А., Кисель А.А. Социологический взгляд на профессию // Социально-психологический портрет инженера. По материалам обследования инженеров Ленинградских проектно-конструкторских организаций / Под. ред В.А.Ядова / В.А.Ядов, А.А.Кисель / В.А.Ядов. – М.: «Мысль», 1977 – С. 12-24.